

УРБАНІСТИЧНІ СТУДІЇ

DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-08>

УДК: 930.1:316.64:316.334.56]:82-3.09(477+438)

Д.М. ЧОРНИЙ¹⁰, д. іст. наук, проф.,
професор кафедри українознавства
e-mail: d.chornyi@karazin.ua ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9149-9203>
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи 4, м. Харків, 61022, Україна

ЛЮДИНА І МІСТО ХХ-ХХІ СТ.:
ВЕРСІЇ УКРАЇНСЬКОЇ І ПОЛЬСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

Мета. У статті досліджується, як місто впливає на людину, які складові міського простору формують дух міста, як змінився пересічний міський житель і повсякденне життя за останні сто років, а також проявляється минуле в сучасних містах. Автор дає відповідь на основі аналізу романів сучасних письменників Польщі та України.

Методи. В основі методології роботи – підходи, сформульовані представниками напрямків дослідження повсякденності та історичної пам'яті. Ми спиралися на аналіз творів С. Хвіна, А. Стасюка, М. Краєвського, Р. Мруза, Н. Осінської, Я. Л. Вишневського, Н. Гурницької, С. Жадана, Ю. Винничука, Ю. Андруховича, О. Красовицького, Є. Кужавської, М. Гримич, опублікованих у 1995-2021 рр.

Результати. Головний вплив на життя мешканців Гданська, Познані, Вроцлава, Варшави, Львова, Києва, Івано-Франківська, малих міст Донбасу мали такі фактори, як «травмована пам'ять», особливості творення простору міста та його маркери. Місто стирало національні, станові, соціальні, гендерні стереотипи, умовності. В Польщі це відбулося швидше, Україна повільніше рухається в даному напрямку. Кожне конкретне місто формує його мешканця, який починає відчувати себе громадянином міста, особистістю. Цей процес відбувається переважно під впливом повсякденних взаємин між людьми, зовнішніх політичних подій національного і глобального рівня, ніж завдяки діям міської влади.

Висновки. Всі тексти надають цілісне уявлення про взаємини між людиною і урбаністичним простором. Сприйняття міста городянами, авторами і героями творів, можна поділити на декілька типів: магічний простір, простір любові, терен боротьби зі злом, сукупність станцій на трасі однієї лінії приміської залізниці.

Ключові слова: повсякденне життя, самоідентифікація, травмована пам'ять, урбаністичний роман, велике місто, мале місто, Польща, Україна.

Як цитувати: Чорний Д. М. Людина і місто ХХ-ХХІ ст.: версії української і польської художньої прози. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2024. Вип.38. С. 78-92. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-08>

In cites: Chornyi D.M. (2024). The Person and the City of the 20th-21st Centuries: Versions of Ukrainian and Polish Prose Fiction. *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series*

¹⁰Публікацію підготовлено в рамках стипендіальної програми «Центру діалогу ім. Юліуша Мерошевського».

©Чорний Д.М., 2024

Open access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Міста, їх минуле та сучасне все більше і більше привертають увагу науковців, громадських діячів, публіцистів. У спробах дати відповідь на комплекс питань, що генерує урбаністичне середовище, вони звертаються до різноманітних джерел. Свідомості людей, які народилися і проживають по містах, є одним з найточніших джерел таких відомостей. Соціологічні опитування, методи усної історії набули сьогодні популярності і надають можливість накопичувати відповідний матеріал. Водночас маємо зауважити, що пересічна людина, з якою мають справу дослідники, не завжди спроможна самостійно широко відтворити власні відчуття, враження. Тому звернення до доробку письменників може значно розширити наші уявлення про міста, міське суспільство в цілому та окремих його представників. Твори письменників надають можливість скласти уявлення про те, як фіксуються та тримаються в історичній пам'яті містян ті чи інші історичні події, яке враження вони справляють на сучасників. Ми виходимо із того, що письменник гостріше бачить, тонкіше відчуває і чіткіше формулює думки на відміну від пересічної людини. Його авторське бачення, бачення міста героями творів важливе для відтворення цілісної картини міського життя. Особливо це стосується ХХ – початку ХХІ століття, коли динамізм та масштаби змін, що відбувалися по містах, не завжди можуть відбитися у «класичних» історичних джерелах.

Студіювання творчого доробку сучасних письменників Польщі та України, які зображують Варшаву і Львів, Гданськ і Івано-Франківськ, Харків і Познань, Вроцлав і Київ, інші великі і малі міста своєї та інших країн, допоможе точніше навести фокус та з'ясувати, як місто впливає на людину, які складові міського простору формують дух міста; як змінився пересічний мешканець міста та повсякденне життя протягом останніх ста років; в чому проявляє себе історичне минуле та проявляється відчуття історичного спадку людини в сучасних містах.

Ми зосередили увагу на творчості 13 авторів, в центрі уваги яких є місто та його мешканці. Це польські письменники Стефан Хвін, Анджей Стасюк, Марек Краєвський, Ремігіуш Мруз, Наталія Осінська, Янош Леон Вишневський та українські – Наталія Гурницька, Сергій Жадан, Юрій Винничук, Юрій Андрухович, Олександр Красовицький, Євгенія Кужавська, Марина Гримич. Для нашого дослідження важливим є те, що вони народилися та формувалися як письменники в містах: Гданську, Варшаві, Ополе, Торуні, Львові, Старобільську, Станіславі, Харкові, Києві в ті часи, коли польське та українське суспільства швидко ставали урбаністичними. У 1970-2010-х роках обидві країни впевнено перетнули позначку у 50% міських жителів, частка яких в сучасній Польщі становить понад 60%, України – близько 70%, в той час як у світі міське населення стало переважає сільське зовсім нещодавно: в 2018 р. ООН зафіксувала, що 55% мешканців нашої планети проживають по містах, і згідно прогнозів експертів ООН очікується, що 2050 р. частка населення урбанізованих районів буде становити 68% [54].

В центрі нашої уваги – 20 прозових творів, що були вперше видані у 1995-2021 роках. Частина з них багато разів перевидавалися в своїх країнах та вийшли у перекладах відповідно польською та українською мовами. Розглядаючи ці твори, ми намагатимемося порівняти бачення письменників із тим, що писали про міста, які були об'єктом уваги названих письменників, історики, літературознавці, журналісти, публіцисти, краєзнавці Польщі [35, 36, 37, 38, 44, 47, 49, 51, 52, 53, s.309-344] і України [1, 9, 13, 17, 18, 23, 24, 30].

Твори, обрані для наших студій, можна поділити на три групи. До першої належать ті, що фокусуються на відтворенні міста в певну історичну добу: «Ганеман» С. Хвіна, «Багрянний колір вічності» Н. Гурницької, «Голова Мінотавра» М. Краєвського, «Справа зниклої балерини», «Справа мертвого авіатора», «Справа майстра-червонодеревника» О. Красовицького та Є. Кужавської, «Вугледар-2099» М. Гримич. Другу групу – тексти, що концентрують увагу на відтворенні особистого життя людей: «Панна Фербелін» С. Хвіна, «Танго смерті» Ю. Винничука, «Мелодія кави в тональності сподівання», «Мелодія кави у

тональності кардамону» Н. Гурницької, «Вибачаю тобі» Р. Мруза, «Ворошиловград» та «Месопотамія» С. Жадана, «Дев'ять» А. Стасюка, «Самотність у Мережі» та «Зміщення спектру» Я.Л. Вишневського, «Слеш» Н. Осінської. До третьої ми віднесли авторські тексти мемуарного характеру «Таємниця. Замість роману» Ю. Андруховича, «Груші в тісті» Ю. Винничука. На вибір авторів і творів вплинуло існування особистого зв'язку творців текстів та їх героїв із польськими та українськими містами. Так, роман «Голова Мінотавра» М. Краєвського, події якого переважно розгортаються у Вроцлаві та Львові, присвячений світлій пам'яті дядькові, Міхалові Облонку, який перший розповів автору про передвоєнний Львів [19, с. 5]. Подібні зв'язки простежуються у Ю. Винничука, Ю. Андруховича, А. Стасюка, Я.Л. Вишневського.

Травмована пам'ять. Герої цих творів народилися і зростали по містах. Для них історія власної країни, родини та міста тісно поєднані. Те, що належало до виру подій і знайшло відбиток на сторінках підручників зачіпало їх, адже не завжди співпадало із їх власним досвідом, долею родин та близьких людей. Невипадково Якуб, герой «Самотності у мережі» Я.Л. Вишневського, із гіркотою зазначає, що «...Зрештою, вся історія – лише договір. Насамперед щодо спільного обману. Домовилися, що саме цей, а не інший обман вивчатимуть у школі» [6, с. 19]. Героїня роману М. Гримич «Вугледар-2099» Леоніда Львівна зазначає не менш відверто: «...шкільна історія – це лише маніпуляція умами дітей. Це гола пропаганда» [8, с. 13]. Під цими словами, на наш погляд, могли б підписати багато героїв всіх цих творів. Однак Якуб і Леоніда Львівна роблять висновки діаметрально протилежні. Вихований у польському урбаністичному середовищі Якуб надає перевагу самостійному пошуку та вибору бачення історичного минулого, в той час як народжена в українському невеличкому місті жінка вважає, що «Історія як наука має бути доступна лише обраним», які мають нею маніпулювати. Ця заочна дискусія героїв романів щодо історії віддзеркалює реальні процеси, що мають місце в нашому суспільстві. До складних взаємин сучасної людини із історією країни та міста, особливостями репрезентації історії у шкільних підручниках регулярно звертаються українські та польські журналісти, публіцисти, історики [25, с. 17-19; 29, с. 18-20; 44, с. 34; 46, с. 14-16; 45, с. 18-20].

Світ історичної пам'яті та уявлень містян – героїв творів, сформувався під впливом трагічних подій. Таку пам'ять цілком справедливо можна охарактеризувати як травмовану пам'ять [28]. Водночас, як свідчать прозові твори сучасних письменників, вона по-різному проявляла себе у жителів міст Польщі та України.

Розпочати наш аналіз варто із роману С. Хвіна «Ганеман», який вперше вийшов у 1995 р. в Польщі і отримав широкі відгуки. У 2010 р. роман вийшов в українському перекладі, але не набув особливої уваги. Лише після початку повномасштабної російської агресії проти України ця книга, на наш погляд, стала сприйматися по-новому, адже повноправними її героями є місто та люди, що залишалися або опинилися в Гданську в найстрашніші місяці 1945 р. – в часи обстрілів, бомбардувань, біженства, мародерства, масових смертей.

Головний герой роману Ганеман намагався евакуюватися разом із своїми сусідами по будинку – німцями, але не потрапив на транспорт і ледь не загинув у порту від обстрілу. Ось опис обставин подій в порту: «Люди на площі між цегляним муром і платформою заповзали під вагонетки, ховалися під залізними стовпами крана, топтали по лежачих, бігли до брами, але щомиті чийсь болісний зойк продирався крізь гул вибухів, і чийсь тіло, яке тягнули по снігу, залишало за собою чорний слід. А посеред площі, обіч колій, там, де стало зовсім порожньо, навколо покинутої відкритої валізи, із якої вибухова хвиля добула муслінові торочки нічних сорочок, підплигували посічені осколками грудки снігу. Тоді зненацька залягла тиша. Хтось, сховавшись за стовпом крана, стискаючи дивно викручену ногу, душився плачем, хтось звав обережно...» [31, с.39]. До болю знайомі картини сучасним жителям Харкова, Краматорська, Ізюма, Херсону, Чернігова.

Інший травматичний досвід залишила тоталітарна доба. Для мешканців Варшави, Вроцлава, Гданська, Львова вона стала підставою для втечі (зміни місця роботи, еміграції) або примусового переселення. Як свідчать ці прозові твори, головним подразником для втечі

ставав психологічний тиск з боку влади. Прийоми та методи його відчув на собі не остання постать в поліції Вроцлава, тоді ще Бреслау, герой романів М. Краєвського Ебергард Мок, який 1934 р. перейшов з поліції до Абверу, оскільки «не міг бачити, як гестапівські гниди вдираються в його світ, наче пошесть, перекидаючи все з ніг на голову» [19, с.24].

Оце перекидання відчув на собі Ганеман у Гданську, де залишився жити і звідки не мав наміру виїздити [31, с. 85]. Такі ж саме переживання зустрічаємо у Якуба – героя «Самотності у мережі», який щиро намагався допомогти другові з лікуванням доньки у США і отримав від спілкування з офіційним представником держави – тоді ще Польської Народної Республіки – відразливі відчуття. Ось як про це пише Я.Л. Вишневський: «Він відрекомендувався як працівник посольства Польщі в Нью-Йорку і попросив показати паспорт. На щастя, йому спало на думку запитати – навіщо. Це викликало напад неймовірної люті. Він тоді дізнався, що «руйнує образ Польщі в очах американських імперіалістів», що «жебрає, як останній обдертий і обпльований циган під церквою», що «як науковець і громадянин компрометує Польщу». Він слухав це здивовано й з відразою. Дотепер не розуміє, чому тоді не викинув його з бюро» [6, с. 171].

Масштаби впливу Другої світової війни та тоталітаризму на мешканців міст можна більше зрозуміти, якщо порівняти із впливом на обставини життя подій попередньої доби – доби імперій, послуговуючись визначенням Е. Гобсбаума. Так, поляки – мешканці Познані – зазнали негативного досвіду життя в Німеччині на рубежі XIX-XX ст., що суттєво вплинуло на їх самоідентифікацію, формувало досвід протистояння. Марцин Концкі звертає увагу на те, що німці використовували різні способи створити ускладнення для поляків Познані, зокрема, брати участь в управлінні. Наведені ним спогади одного із сучасників тих подій відтворюють атмосферу вулиць міста: «Поляки і німці проходять один повз одного на невеликій території Познані, як чужі. Беручи участь у суспільному житті міста, [...] мистецькому та науковому житті суспільства, він всюди знаходить обидві національності відокремленими одна від одної. [...] На вулицях міста переплітаються обидві мови, але німець ніколи не говорить польською, а поляк зрідка говорить німецькою» [38, s. 292]. Змагання між представниками двох націй проявляло себе навіть в архітектурі. Архітектор Р. Славські (1871-1963) починаючи з 1904 р. створював в Познані споруди у стилі «класичного бароко», що подобалося полякам, оскільки не нагадувало пруську неоготику. М. Концкі далі зазначає, посилаючись на біографістку Г. Клаус: можна навіть ризикнути стверджувати, що якби офіційна пруська архітектура в Познані була необарокова, то Славські творив би в іншому стилі, який би для поляків вважався «рідним» [38, s. 317]. Типові приклади тиску і протистояння в Познані наводить у своїй краснорічній праці і Філіп Чекала [35, s. 11].

Якщо звернутись до українських міст, то тут справи виглядали інакше, якщо рухатися в напрямку зі Львова до Харкова. Для жителів Львова тоталітарна доба залишила колосальний травматичний досвід. Так, Н. Гурницька у романі «Багрянний колір вічності» акцентує увагу на тому, що для героїв – Ірени та Анджея – особливо трагічними були події 1939-1940 рр. після захоплення міста Червоною Армією: «...Загалом же ж ніхто нічого конкретного не знав і навіть не уявляв, чим для Львова обернеться прихід советів... Все, що трапилося згодом, взагалі нагадувало Ірені божевілля... Люди зникали посеред білого дня, їх забирали потай уночі, розстрілювали як ворогів народу, тримали в тюрмах без права листування, розлучали сім'ї, забирали в заможних людей маєтки та помешкання, а їхніх колишніх власників цілими родинами вивозили в Сибір чи Казахстан... Анджея таки арештували в січні 1940 року. Приїхали глибоко вночі. Тоді, коли всі давно вже спали...Діти продовжували кричати, її намагалися відтягнути від Анджея, але Ірена не відпускала його руку. Їй було байдуже, що її так страшно та вульгарно криють матами, що діти плачуть, а сама вона майже втратила людську подобу. – Не йди з ними, не треба! Чуєш! Вони тебе вб'ють. Подивися, то не люди. То дич» [10, с.103, 104, 106-107].

Щоби зрозуміти глибину травми мешканців міста XX століття, варто порівняти їх відчуття та відчуття мешканців Львова іншої доби, коли він перебував у складі Австро-Угорщини. Політичні події XIX ст. – скоріше тло, декорація особистого життя львів'ян. Анна,

героїня роману Н. Гурницької «Мелодія кави у тональності кардамону» так сприймала події жовтня-листопада 1848 р. у Львові: їх «ігнорувати було неможливо», але «Зрештою, стільки пережила за той злощасний день, що воліла не ятрити в собі неприємні спогади. Відклала у найдальший закапелок пам'яті й змирилася з тим, що не на всі свої запитання отримає відповіді. А може, й не завжди варто їх шукати. Хіба не досить того, що жодні репресії Адама не торкнулися, його не виселили з міста, не переслідували, а отже, він був не надто близький до подій. Не менше втішало й те, що заворушення, які для Львова мали трагічні наслідки, їх особисто майже не зачепили» [12, с. 373, 403, 435]. Звертає на себе увагу, що згадка про руйнування у Львові, подані письменницею від імені своєї героїні-жінки навіть менш емоційні, ніж їх опис сучасними істориками в академічній «Історії Львова» [17, т. 2, с. 165-166].

Діапазон сприйняття Києва мешканцями міста в часи іншого значного катаклізму ХХ століття – Першої світової війни – зображено авторами/побачене очима героїв творів, коливається від «міста для розваг» до нарікань на незручності, що перешкоджають звичайному повсякденному життю. Доволі відсторонено йдеться про те, що «У місті багато іноземців, біженців, тих, що втекли від війни й приїхали розважитись у гостинний осінній Київ. Місто, що пахне яблуками й дзеленчить трамваями навіть уночі: тоді вони возять поранених та вантажі для армії», але один з мешканців водночас нарікає: «Кляті трамваї возять вночі поранених, пасажирам відмовляють» [20, с. 16, 268, 357]. У другому творі серії автори фіксують обережні побоювання щодо перебігу війни: «Ця війна – надто довга, щоб лишатися героїчною» [22, с. 247, 248, 257]. Лише у третьому романі з'являються деякі трагічні нотки: «У шпиталі безліч поранених і мало рук. Багато болю і ще більше – мовчазної безнадії» [21, с. 44].

По містах Сходу України, як свідчать твори письменників, травма пам'яті міських мешканців цілковито пов'язана із тоталітарною добою. Але виглядає вона дуже специфічно. Так, лише один герой роману С. Жадана «Месопотамія», цілком присвяченого Харкову, згадує про цю добу, коли намагається спокусити американку до інтимних стосунків: «Добре було б її завалити, – думає Боб, розповідаючи жінкам про проблеми посттоталітаризму та ксенофобії в рідному місті...». А його батько, рекомендуючи синові за будь-яких обставин залишитися у США, пише: «Дорогой Боба, – писав йому папа Сева, – ніколи й за жодних обставин не повертайся до цього Богом забутого міста! спробуй зробити все, щоби залишитися там – у країні щоденної демократії, коло мого замудоханого брата Шурика. Це місто не вартує твоєї любові й пам'яті. Досить того, що воно вчинило зі мною, позбавивши віри, надії та партійного стажу. Нізащо сюди не повертайся!» [16, с. 327, 331]. Оці слова – «позбавивши партійного стажу», на наш погляд, дуже влучно передають специфіку відчуття трагізму харків'янином.

Якщо подивитись на атмосферу міст на схід від Харкова, то ситуація скидається на шарж. Один з героїв роману С. Жадана «Ворошиловград», дія якого відбувається у неназваному маленькому місті Донбасу, переймається Другою Світовою війною в контексті пошуку німецьких танків «Тигр», які неушкодженими буцім-то сховані в навколишніх землях – десь у трикутнику між Луганськом, Донецьком і можливо Старобільськом (рідним містом автора). Цього мешканця міста звать Ернст (відсилка до лідера німецьких комуністів Ернста Тельмана), він не тримається фашистських поглядів, а танк йому необхідний, щоби заробити купу грошей, адже в світі таких екземплярів залишилося дуже мало [15, с. 129]. Мешканці цього маленького міста міцно тримаються за старе комуністичне минуле, діячі якого продовжують сприйматися як цілком нормальні істоти і їм надають статус почесного громадянина міста [15, с. 89, 205, 212-218]. Одна з містянок, Тамара, висловлюється таким чином: «... в мене є впевненість у дні вчорашньому. Іноді вона теж тримає» [15, с. 405]. Як бачимо, травма тоталітаризму викликає дезорієнтацію у часі та просторі, ціннісних орієнтирах. Навіть химерність. Змоделювати наслідки такого явища спробувала М. Гримич у романі «Вугледар-2099», події якого відбуваються у далекому майбутньому. Героїня роману Леоніда Львівна (ім'я відсилає до комуністичного лідера Леоніда Брежнєва), ініціює втілення в життя гасла «Історія померла! Нехай живе майбутнє!», яке призначений реалізувати

«начальник Безпекового департаменту, або, за жартівливим визначенням Леоніди Львівни, «замполіт» [8, с. 13] – доволі специфічна посада в суспільстві тоталітарного минулого. Зважаючи на реалії останніх десяти років в Україні цих персонажів неможна сприймати лише як прояв впливу образів Дж. Орвела. На жаль, їх можна зустріти в реальному житті.

Особливості самоідентифікації мешканців міст пов'язані із регіоном походження та містом проживання, національністю, мовою. Мешканець Гданська, людина яка себе асоціює із містом, Ганеман так розповідає про себе: «...те, що я розмовляю по-польськи, така само випадковість, як і те, що розмовляю по-німецьки. Моя сім'я з маминого боку походить з-під Позен. До війни, коли вчився у Берліні, а потім у Данцигу, у мене було кілька знайомих поляків. Але яке це має значення? Я також достатньо добре розмовляю по-французькому. Батько родом з Ельзасу» [31, с. 85]. Схожими словами самоідентифікує себе герой одного з начерків Марцина Концкі. Він розповідає, що його мама походить з Кельщини, а батько – з Конгресувки, але він відчуває себе познанцем: «я виріс тут, я познанський патріот» [38, с. 19].

Я. Л. Вишневський в «Самотність у мережі» так описує походження героя роману Якуба і наявність німецького паспорту: «Дідусь вивіз до Берліна свою, на останніх місяцях вагітності, жінку з надією, що в Берліні їм буде краще. Як це тепер називають? Економічний емігрант. Саме так. За тиждень після приїзду до Берліна бабуся народила його маму... Через три місяці вони повернулись до Польщі. Не могли жити в Німеччині. Однак, байдуже, що це були тільки три місяці. У свідоцтві про народження назавжди залишилась ця історична примітка: місце народження – Берлін. Так його мама стала німкенею. Це завдяки тому він має тепер німецький паспорт і може літати до Сієтла без візи. Хоча завжди літає з двома паспортами. Якось забув польський і почувався, як без громадянства. Бо він може бути лише поляком» [6, с. 17-18]. Появу «німецького сліду» в польській ідентичності Якуб ілюструє, розповідаючи про другого чоловіка своєї матері: «Польський художник, який 1942 року став німцем лише тому, що народився на 12 кілометрів занадто західніше, а під Сталінградом треба було мати повні окопи. Тоді оті справді справжні німці менш справжніми німцями робили всіх» [6, с. 18].

Героїня іншого роману Я. Л. Вишневського «Зміщення спектру», мешканка Познані Надія так характеризує себе в розмові з адміністратором готелю в Німеччині: «Мадам Погребни... Чи можу запитати, то у вас російське прізвище? ... вона відповіла російською: – Українське, хоча моя бабуся стверджує, що молдавське. Колись я з'ясовувала походження цього прізвища. Більшість Погребних мешкає все ж таки в Польщі. Я – полька..... – Полька? Дуже дивно, але ж у вас німецький паспорт..... – Це непроста історія, – спокійно сказала вона, – громадянство – то офіційно, а от національність – приватний бік» [7, с. 264]. Це відчуття належності до польської ідентичності плекалася в місті здавна [35, с. 11-12].

Юрій Андрухович у автобіографічному романі «Тасмунія» пише про те, що навчався сприймати Станіслав/Івано-Франківськ, як рідне місто, повернувшись до нього після здобуття вищої освіти у Львові [2, с. 139, 259]. Два чинники стали підвалинами його урбаністичного світосприйняття. Серед них найважливіший – магія великого міста, Львова, що спонукала його глибоко відчути місто свого народження. Він також багато уваги приділяє пливу міст Європи, зокрема, враженням дитинства, коли він 1968 року вперше відвідав Прагу: «Я був щасливий у Празі... Можна сказати, що Захід купив мене з тельбухами саме того літа. Для нас це був Захід – Прага» [2, с. 21]. Він із теплим почуттям пише про перебування і про відчуття таких міст, як Берлін, Відень, Варшава та інші [2, с.384-385, 388-391, 395-401]. Цей позитив не здатні були перекрити навіть не дуже приємні враження від автовокзалу Варшава Західна 1990-х рр., де панував російський рекет [2, с.366-367]. До речі, опис оцієї атмосфери напівкримінального середовища вокзалів того часу дуже схожий на опис Анджеєм Стасюком вражень від Варшави Східної самих мешканців міста-поляків [48, с. 227-228].

А ось Івано-Франківськ або Львів для вихідців з інших регіонів СРСР не ставали рідними містами. Вони себе не відчували органічно пов'язаними із містом та регіоном. Ось як пише Ю. Андрухович «про Липову, тобто вулицю Шевченка. Або про тодішню Маяковського» у Івано-Франківську: «Там переважно мешкали російськомовні, якісь офіцери з родинами, генерали,

всьяке начальство – ті, для яких ми і через півстоліття після їхнього вселення залишалися *местними*. Я не здивуюсь, якщо їхні внуки й досі вживають це слово щодо корінних галичан – *местние*. У ньому начебто й немає жодної пейоративності Але погодься, що це – засіб на означення чужого, тобто засіб відчуження» [2, с. 227-228]. Згадуючи свої студентські роки у Львові, Юрій Винничук поділився схожими враженнями про тамтешніх вихідців з Росії та російськомовних міст України: вони ділили всіх за мовною ознакою на «наш-не наш», і навіть вихідці з центральної України, наприклад з Крюкова, не ставали українськими містянами у Львові, зберігаючи дуже розмиту ідентичність – ані міську, ані українську [4, с. 116-117, 163]. В даному контексті напрошується паралель із взаєминами поляків і німців в Познані наприкінці XIX – на початку XX ст., про що мовилося вище. На наш погляд, жителі міст України сьогодні проходять ту стадію самоідентифікації, яку мешканці міст Польщі подолали протягом XX століття.

Згадки про міську та національну ідентичності практично відсутні в романах Н. Гурницької про Львів. Так, героїня «Мелодія кави у тональності кардамону» Анна знала, що «мама отримала свою частку спадку по дідусеві та купила власний будиночок по вулиці Святої Анни», і тільки у авторському посиланні на цій же сторінці зазначено, що в тому районі в XIX ст. мешкали в основному українці [12, с. 15]. Про її чоловіків відомо, що вони були з шляхетських родин, тож, скоріш за все, поляками. Самоідентифікація відбувалась по лінії станової приналежності [11, с. 141-145, 177]. У романі «Багряний колір вічності» Ірена згадує, що «в їхній родині вже був випадок шлюбу поляка та українки», що батьки дали згоду на цей шлюб і «жодного разу про це не пошкодували» [10, с.17]. Цікаво про співвідношення національної та міської ідентичностей мешканців Львова пише Юрій Винничук у «Танго смерті» [5, с. 17, 106-107].

В романі «Месопотамія» С. Жадан презентує жителів Харкова, не згадуючи напряду про відчуття ними харківської ідентичності. Харків'яни в романі подані так: майстер з ремонту взуття Зураб; Кошкін, батько якого «регулярно ходив до синагоги»; Саша Цой – поет-бунтар, син корейського студента, «якого занесло сюди на початку 80-тих», «активний учасник поетичної студії при єврейському центрі»; Марат – чеченець за походженням, який «завжди мав при собі священні моці, привезені йому Бенею з Синаю», «чинив усі намази, шанував вечір п'ятниці, не їв м'яса й віддавав на церкву десятину. На яку саме церкву, Беня з'ясовувати не став» [16, с. 19, 21-22, 30, 368]. Об'єднує їх тільки відчуття належності (не в смислі ідентичності, а саме проживання!) до Харкова: «Ми всі живемо в цьому дивному місті, ми всі тут лишилися, ми всі рано чи пізно до нього повертаємось. І живемо, носячи в собі цю любов, ніби провину, ніби пам'ять, що вміщує в собі весь наш досвід, усі наші знання» [16, с. 374]. До речі, констатує розмитість ідентичності харків'ян далеких 1920-х років український письменник Олександр Копиленко [30, с. 210]. Схожу картину можна побачити у малому місті Донбасу в романі С. Жадана «Ворошиловград», де діють такі собі «місцеві», ідентичність яких маніфестують різноманітні татуювання, зокрема пов'язані із кримінальним минулим, протистояння із «газовиками», прибулими «звідкись із Карпат», та фермерами з прилеглих до міста просторів, циганські родичі одного з головних героїв грузина Кочі [15, с. 50-54, 144-149].

Простір міста: маркери та їх творці. До маркерів простору міст найкраще пасують знакові споруди та пам'ятники. Щоби зрозуміти їх значення треба подивитись, що у ньому є вагомим для героїв творів. Для мешканців Гданська С. Хвіна – це Маріацький Собор, який багато разів привертає увагу мешканців [31, с. 74, 86, 96-100, 132, 174, 184]. Для жителя Варшави героя твору А. Стасюка «Дев'ять» – це Палац культури і науки, тінь від якого лежала на сусідніх вулицях навіть уночі [48, с. 62, 135]. А ось для мешканців Вроцлава, Познані, Львова, Києва, Івано-Франківська, Харкова, Старобільська такого очевидного центру тяжіння поглядів, точок спільного дотику – немає. В цих містах радше домінує локальний маркер того району, в якому обертається життя героїв. Так, для жителів Харкова/«Месопотамії», що проживають у районі, обмеженому вулицями Пушкінською, Дарвіна, Чорноглазівською та Шевченка таким є хіба що висотний корпус розташованого поблизу містечка Харківського політехнічного інституту: «Свічка політехнічного, де знаходилася студія, височіла над

деревами, відсвічуючи поодинокими вогнями аудиторій» [16, с. 284]. Для героїв «Зміщення спектру» Я.Л. Вишневського таким центром тяжіння у Познані став універсальний магазин Суперсам [7, с. 55-57, 59, 63, 95].

Пам'ятники на честь видатних діячів не є об'єктом, що заслуговують на увагу чи повагу з боку містян – героїв цих книг. Так, жодного монументу не згадують кияни О. Красовицького та Є. Кужальської, львів'яни Н. Гурницької, познанці, вроцлавці чи варшав'яни Я. Л. Вишневського, Р. Мруза. Це дуже контрастує з публікаціями істориків та краєзнавців, які приділяють значну увагу спорудам такого типу [17, Т. 3, с. 149, 292-293, 307, 310; 18, с. 514-515, 552; 52, s. 215].

Промовистою ілюстрацією цього феномену знаходимо на сторінках роману О. Красовицького та Є. Кужавської «Справа зниклої балерини». Головний герой, корінний киянин слідчий поліції Тарас Галушка сприймає минуле цілком у проімперському дусі. Так, 1916 року він відвідує оперний театр, де колись було смертельно поранено прем'єр-міністра Російської імперії П. Столипіна. Далі процитуємо авторський текст, який відображає думки Т. Галушка: «Після вбивства, яке пам'ятали ці стіни та **навряд чи забудуть кияни** [виділено нами – Д.Ч.], він опинився тут уперше. 1 вересня 1911 року в цьому залі, зупинившись біля оркестрової ями, Дмитро Богров вистрілив у Петра Столипіна... Потім казали, що Столипін передбачав свою наглу смерть – у заповіті вказав, аби його поховали там, де загине» [20, с. 62].

Пропонуємо звернути увагу на те, що стало «фігурою умовчання» в романі. 1913 року у Києві за рішенням міської думи на Думській площі (сьогодні – майдан Незалежності) було встановлено пам'ятник П. Столипіну, про який не згадує Т. Галушка і який мав би символізувати оце: «навряд чи забудуть кияни». Відданий громадянин Імперії, мешканець міста не міг не знати про це. Але виходить, що регулярно відвідуючи цю площу, Т. Галушка ніколи не стикався із монументом, що мав надати привід згадати про вбивство? Більше того, постійно пересуваючись містом, він «не помічає» жодного іншого монументу! До речі, деякі з них можна побачити на форзацах книги, прикрашених кольоровими планами тогочасного Києва, що посилює приналежність роману до урбаністичного тексту. Тож може Т. Галушка, як і інші мешканці міста просто не надавали значення таким маркерам простору? До речі, не проминуло і кількох місяців, як 17 (30) березня 1917 р. цей пам'ятник було знесено революційним натовпом. В цьому контексті урбаністам, історикам, культурологам варто дослідити такі питання: сприйняття подібних споруд (а також знакових подій, постатей) мешканцями міст; як позначається на цьому процесі інерція мислення авторів художніх творів, героїв романів, постійних жителів, туристів; чи не маємо ми справу із суто київським явищем, в контексті того, що сучасна дослідниця історії Києва Олена Бетлій називає Київ містом проблемних ідентичностей; чи відображає ставлення до монументів, які рясно встановлює міська влада по всіх містах України, ставлення містян до історії свого міста?

Скоріше випадково промайнули у А. Стасюка монумент королю Владиславу IV Ваза, який варшавянин Павел панібратські називає Владком Четвертим, або пам'ятник Пілоту [48, s. 13, 182]. Побіжно і безлико згадує пам'ятники Харкова С. Жадан: там, десь «стояли пам'ятники поетам і засновникам університету» [16, с. 159]. В романі «Ворошиловград» більш розлого описано скептичне ставлення до таких маркерів міського простору, які не залишали нічого для розуму та серця мешканців. Згадуючи картки із видами міст Герман каже: «Які могли бути пам'ятники у Ворошиловграді? Мабуть, Ворошилову. Я вже не пам'ятаю, якщо чесно. І ось потрібно було розповісти про те, що бачиш. А що ти бачиш на такій картці? Сам пам'ятник, коло нього клумба, поруч хто-небудь обов'язково проходить, позаду може їхати тролейбус. А може, до речі, і не їхати. Тоді гірше – немає про що розповідати... Ворошилов міг бути на коні, а міг бути й без коня. Що знову ж таки гірше, оскільки про коня можна було розповісти окремо» [15, с. 228]. Як бачимо, йому навіть не спадало на думку розповісти про особу, на честь якої пам'ятник встановлено. Можливо, такі свідоцтва – це сигнал міським очільникам думати над тим, кому варто встановлювати монументи і чи не є вже існуючі споруди задоволенням миттєвих бажань конкретного очільника міста, політичної партії тощо.

Тож ставимо питання, чи відображає їхня звитяжна праця справжнє ставлення мешканців до таких витворів.

У зв'язку із цим кидається в очі практична відсутність міського самоврядування на сторінках книжок. Можливо, що в даному випадку спрацьовує пояснення зі старої приповідки: не згадується, тому, що воно автоматично асоціюється із успіхами в розбудові і прикрашанні міста, є само собою зрозумілим для мешканців. Якби не одне але. Воно, самоврядування, скоріше виглядає далеким від життя мешканців – героїв творів. Є просто влада, далека і не органічна для мешканців міст. Мабуть, тільки поліцейські є конкретними помітними її представниками, як про це йдеться у романі Н. Осінської «Слеш» [41, s. 163-166].

Це наше враження лише чіткіше підкреслюється наявністю відповідних фрагментів в романах «Панна Фербелін» та «Месопотамія». У С. Хвіна чи не єдиною докладною згадкою про вирішення міських питань є опис паперів, що стосуються планів та напрямків розвитку Гданська початку ХХ ст., які розглядає призначений з Берліна прокуратор Хаммельс: «На столі прокуратора Хаммельса скупчилися папери написані у канцелярії, проекти постанов про необхідні покращення каналізації Гданська, ... скарги урядового комісара Еберса щодо роботи водіїв гданських трамваїв з депо Лангфур, висновки обговорення нещодавно проведеної комісії з охорони здоров'я щодо попередження епідемій у випадку повеней у Жулавах, прохання м'ясників із Шидліца щодо пом'якшення правил гігієни...» [34, s. 261-262].

Присутність міської влади в Харкові кілька разів доволі іронічно згадує С. Жадан: «За якийсь час Густава взяли в пресслужбу мера. Потім звільнили»; у записнику Матвія «були номери телефонів, мабуть, усіх депутатів міськради. Принаймні достатня їхня кількість, щоб створити в сесійному залі працездатну більшість» – але вони не справили суттєвого враження навіть на патрульних поліцейських, які затримали героя книги; Боб наголошує, що «Після довгих років боротьби до влади в мегаполісі прийшли жерці, фокусники та черевомовці» [16, с. 289, 299, 328].

Значно важливішими для мешканців міст є такі складові міських просторів, як вулиці, квартали, будинки. Вони здатні дарувати позитивні емоції або пригнічувати, але ніколи не залишають містянина байдужим, неухважним. Саме вони складають магію, візерунок міст. Невипадково, С. Хвін, М. Краєвський, Ю. Винничук, Н. Гурницька докладно описують маршрути пересування героїв конкретними вулицями Гданська, Вроцлава, Львова. В додатках до роману «Ганеман» С. Хвін наводить перелік німецьких і польських назв вулиць і районів Гданська; Н. Гурницька коментує у посторінкових примітках вулиці Львова; О. Красовицький та Є. Кужавська подають на форзацах книг короткі відомості про знакові споруди Києва.

У романі «Дев'ять» А. Стасюк приділяє багато уваги зовнішнім і внутрішнім ознакам будинків Варшави, їх розташуванню, впливу на перехожего тощо. Наведемо один з характерних описів: «...Тут не так дуло – панельний будинок гірчичного кольору закривав це місце від вітру. Деревя вирости, а величезне звалище будівельного сміття перетворилося на дитячий майданчик. Він пройшов одинадцятиповерхівку, і холод ударив йому в обличчя, але, на щастя, за нею одразу ж потяглася друга. Павло рахував під'їзди. Всюди стояли домофони. Корпус чотири, під'їзд шість. У сумі має бути десять. Ніколи не міг запам'ятати. Він провів пальцем по кнопках.... Павло штовхнув двері, відчув запах мокрого бетону і, щоб було швидше, почав підніматися пішки» [48, s. 22]. Міські споруди, маркери простору, постійно привертають увагу Павла, складаючись у мозаїку: корпуси Центрального універмагу, нерівна низка будинків на Алеях, в'єтнамський намет із наїдками, «міст, що веде з порожнього в порожнє, потім колос ТЕЦ по лівій стороні, з трубами» [48, s. 62].

Юні мешканці Познані з роману Н. Осінської «Слеш» неодноразово обговорюють образи кварталів та будинків, простір навколо них: «Тосік стверджував, що це найнудніше місце в Познані, все виставлено в ряд, кожен квартал виглядає однаково, на лавках сидять лише пенсіонери, а на галявинах їхні облізлі, літні собаки. Леон вважав, що Тосік перебільшує. Він жив один у компактному житловому будинку, затиснутому між двома іншими будинками на краю Грюнвальда, і страждав від хронічної нестачі місця. Йому подобалася тиха чарівність старої частини району, величезні галявини, шелест дерев і повітря. Що Тосік знає про

ситуацію, коли навіть вид з вікна є розкішшю?» [41, s. 15]. До речі, архітектори, що обговорювали спадок Києва тоталітарної доби, висловлювали дуже схожі думки із героями роману польської письменниці [1, с. 67-75].

Для львів'янки Ірени мешкання «... в тій самій старій кам'яниці при Високому Замку на другому поверсі», близькість сусіднього помешкання, сходовий майданчик [10, с. 146] надають відчуття неповторності, захищеності, родинного затишку. Власне, таким Львів постає і зі сторінок краєзнавчих розвідок поляка В. Шолгіна [51, s. 129-142; 52, s. 30-44].

Для жителів Харкова має значення, щоби «...узагалі все було під боком: пологовий будинок, дитячий садок, музична школа, військкомат, магазини, аптеки, лікарні, цвинтарі. Можна було прожити життя, не виходячи до найближчої станції метро. Ми так і чинили. Жили в старих кварталах, що зависли над рікою, виростили в перебудованих і переділених помешканнях, вибігали зранку з вогких під'їздів, поверталися ввечері під ненадійні діряві дахи, які годі було до кінця залатати. Згори нам бачилося ціле місто, на подвір'ях ми відчували, що під нами лежать камені, на яких усе й будувалося», а внизу чорніли заводські корпуси, новобудови, «примарна труба старого млина» [16, с. 14, 62]. Цікаво, що порівняно нові будинки радянської доби, сірі та однакові, викликають негативні відчуття у жителів польських і українських міст, в той час як навіть старі обшарпані споруди попередньої доби залишаються цілком прийнятними для містян.

Багато уваги приділено транспорту в місті. Якщо читати тексти книжок в хронологічній послідовності подій, зображених в них, можна скласти яскраве уявлення про те, як протягом ХХ ст. по містах конкуренцію візникам складав трамвай, згодом останньому – автівка, автобус, метро. Транспорт має велике значення для мешканців не тільки в плані зручності та швидкості пересування, але й тому, що задає ритм міського життя, наповнює його звукову гамму. Трамваї Гданська і Києва, автобуси Варшави і «Ворошиловграда», є фактично дійовими особами в місті. Не випадково назва марки автобусів ікарус вживається А. Стасюком і С. Жаданом без лапок. Ось як описує сприйняття автобусів мешканець Варшави: «Автоматичні двері грюкнули за ним ...Люди ховалися у освітлених надрах автобусів. 501, 505, 510 були схожі на невеликі печери, видовбані в чорній скелі... Дивився, як 510 з обвислим черевом від'їжджає від зупинки. Подумав, що викурить одну або дві сигарети, і прийде наступний, можна буде сісти, доїхати до кінцевої... Тільки кілька десятків хвилин треба посидіти серед сторонніх людей...» [48, s. 62].

Починаючи із 1930-х років таксі та власні автівки жителів Вроцлава, Харкова, Варшави, Львова складають дуже важливий світ міського повсякдення. Для містян ХХІ ст. у Варшаві, Познані не менш знаковим стає ровер. Майбутнє міського транспорту М. Гримич бачить у переході до повітряних маршруток, якими захоплюється одна з героїнь роману «Вугледар-2099»: «Як вона любила ці десять хвилин подорожі від університету до дому! Маршрутка летить низенько, майже зачіпаючи крилом хмарочоси, а часом і – оце круто! – поміж ними. Гаїнин дім розташований на північний схід Університету «Вугледар» – там рядочком розмістилися найбільш населені спальні райони агломерації: Слов'янськ, Дружківка, Краматорськ, Костянтинівка. Взагалі весь шлях повітряної маршрутки пролягав над безперервною забудовою житловими та діловими будівлями, на чіїх дахах зеленіли парки й сади. Ця забудова тяглася від Вугледару до Старого Осколу» [8, с. 60].

Підсумовуючи викладене, ми хочемо підкреслити, що обрані тексти надають цілісне уявлення про еволюцію міст, взаємин між людиною і урбаністичним середовищем від початку ХХ ст. до початку ХХІ ст. Сприйняття міста городянами, а ми хочемо ще раз підкреслити, що маємо на увазі авторів і героїв творів, можна поділити на декілька типів. Для С. Хвіна, Ю. Андруховича місто – це *магія*, «рослинний візерунок на склі», плин нерухомого ковчега [2, с. 137; 31, с. 55]. Для С. Жадана, Ю. Винничука, Н. Гурницької, Н. Осінської місто – це передовсім *«любов... що вмщує в собі весь наш досвід...»* [16, с. 374]. Для М. Краєвського, Р. Мруза, О. Красовицького та Є. Кужавської, М. Концкі, А. Стасюка місто – це в першу чергу *простір боротьби* зі злом, нечесністю, підступністю, зрадою. Натомість для Я.Л. Вишневського та М. Гримич важливим є не конкретне місто, а їх сукупність. При чому для

польського письменника – це сукупність міст світу, які складають «станції на трасі однієї лінії приміської залізниці» [6, с. 56]. Для української письменниці – це спальні райони агломерації [8, с. 11-12, 60].

Ознака, що об'єднує бачення всіх: місто – це простір повсякдення, в якому хочеться жити, незалежно від того, чи то працювати, чи то проводити вільний час за кавою або просто дихаючи міським повітрям. Як свідчать сторінки романів, в ХХ ст. місто стирало національні, станові, соціальні, гендерні стереотипи, умовності. В Польщі це відбулося більшою мірою, Україна рухається в даному напрямку. Кожне конкретне, рідне героям творів місто формує його мешканця, який починає відчувати себе громадянином міста, особистістю. Цей процес відбувається скоріше під впливом повсякденних взаємин між людьми, зовнішніх політичних подій національного і глобального порядку, ніж завдяки діям міської влади. Вектор руху, окреслений в романах, свідчить про те, що людина невідворотно стає носієм урбаністичних рис.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, автор повністю дотримувався етичних норм, включаючи неприпустимість плагіату, фальсифікації даних та подвійної публікації.

Список використаної літератури

1. Анатомія міста: Київ. Урбаністичні студії. К., Смолоскип, 2012. 195 с.
2. Андрухович Ю. Таємниця. Замість роману. Харків: Фоліо, 2007. 478 с.
3. Антологія. Переклади з польської. Україна. 1991-2013. Київ: Польський інститут у Києві, 2013, antolohiya_105x297_web_rozdiluvach.indd (polinst.kyiv.ua)
4. Винничук Ю. Груші в тісті. Харків: Фоліо, 2017. 286 с.
5. Винничук Ю. Танго смерті. Харків: Фоліо, 2012. 379 с.
6. Вишневецький Я. Л. Самотність у Мережі /переклад з польської. Харків: Видавництво «Ранок»: Фабула, 2022. 368 с.
7. Вишневецький Я. Л. Зміщення спектру /переклад з польської. Харків: Видавництво «Ранок»: Фабула, 2022. 448 с.
8. Гримич М. Вугледар-2099. Київ: Нора-Друк, 2021. 296 с.
9. Грицак Я. Конструювання національного міста. *Критика*, 2007, Ч. 1-2. С. 13-17.
10. Гурницька Н. Багряний колір вічності. Харків, КСД, 2023. 192 с.
11. Гурницька Н. Мелодія кави в тональності сподівання. Харків, КСД, 2023. 256 с.
12. Гурницька Н. Мелодія кави у тональності кардамону. Харків, КСД, 2023. 512 с.
13. Євчук У. Історична пам'ять мешканців прикордоння в романі Лукаша Сатурчака «Галіція». *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 13. Т.3. С. 167-172. [32.pdf\(uzhnu.uz.ua\)](http://32.pdf(uzhnu.uz.ua))
14. Євчук У. Історична пам'ять у польському романі кінця ХХ – початку ХХІ століть, [diss_Yevchuk.pdf\(lnu.edu.ua\)](http://diss.Yevchuk.pdf(lnu.edu.ua))
15. Жадан С. Ворошиловград. Чернівці: Видавець Померанцев Святослав, 2023. 552 с.
16. Жадан С. Месопотамія. Чернівці: Видавець Померанцев Святослав, 2023. 456 с.
17. Історія Львова. Т. 2-3. Львів : Центр Європи, 2007.
18. Історія міста Харкова ХХ століття. Харків: Фоліо, Золоті сторінки. 2004. 686 с.
19. Краєвський М. Голова Мінотавра. Львів: Урбіно, 2020. 288 с.
20. Красовицький О., Кужавська Є. Справа зниклої балерини. Харків: Фоліо, 2022. 380 с.
21. Красовицький О., Кужавська Є. Справа майстра-червонодеревника. Харків: Фоліо, 2021. 381с.
22. Красовицький О., Кужавська Є. Справа мертвого авіатора. Харків: Фоліо, 2020. 380 с.
23. Лавринович Л.Б. Урбаністичний час в українській прозі межі тисячоліть: минуле vs сучасність. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. Бердянськ : БДПУ, 2010. Вип. ХХІІІ. Ч. І. С. 310–320. www.academia.edu/31085581/
24. Ліщинська Н. Зло як «втеча від свободи»: сучасний український і польський роман (Валерій Шевчук – Стефан Хвін) //

www.academia.edu/87142659/Зло_як_втеча_від_свободи_сучасний_український_і_польський_роман_Валерій_Шевчук_Стефан_Хвін

25. Малес Л. Карта міста: символічний простір управління. *Критика*. 2007. Ч. 1-2. С. 17-19.
26. Мруз Р. Вибачаю тобі. Czwartha Strona, Grupa Wydawnictwa Poznańskiego, 2022. 426 с.
27. Рутар Х. Мандрівка до (своєї) пам'яті: міжвоєнний Львів і Львів у часи Другої світової війни в сучасному українському тексті (на матеріалі романів «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко й «Танго смерті» Юрія Винничука). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2018. 31. С. 278-285. www.inst-ukr.lviv.ua/uk/publications/materials/ukraine/031-ukraine-kulturna-spadstchyna-natsionalna-svidomist-derzhavnist/?id=129
28. Рутар Х. Травмована чи міфологізована пам'ять? (на матеріалі роману «Танго смерті» Юрія Винничука), [СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА \(uzhnu.edu.ua\)](http://suzhnu.edu.ua) dspace.uzhnu.edu.ua/jsrui/bitstream/lib/22614/1/Христина%20РУТАР%20%28Львів%29.pdf
29. Рябчук М. Культура пам'яті та політика забуття. *Критика*. 2006. С. 1-2. С. 18-20.
30. У пошуках обличчя міста: Практика саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу. Х.: Видавництво Точка, 2021. 564 с.
31. Хвін С. Ганеман : роман / пер. з пол. І. Пізнюка. К. : Аграр Медіа Груп, 2010. 196 с.
32. Borodziej W. O wypędzanych i wypędzaczach. *Ex Libris (dodatek książkowy „Życia Warszawy”)*. 1995. Nr 86. S.4-5.
33. Chojecki A. Krótki moment w długiej historii, *Ogólnopolski dwumiesięcznik literacki. Topos*. 1996. Nr 1. S.83-84.
34. Chwin S. Panna Ferbelin. Gdańsk: Wydawnictwo Tytuł. 318 s.
35. Czekala F. Miasto nie do Poznania. Wydawnictwo Miejskie Poznania, 2017. 397 s.
36. Franaszek A. Milczenie z wnętrza rozpaczy (Zapiski na marginesach "Hanemanna"). *NaGłos – kwartalnik krytyki literackiej*. 1996. Nr 23. S.225-234.
37. Hytrek-Hryciuk J. Między prywatnym a publicznym. *Życie codzienne we Wrocławiu w latach 1938-1944*. Wrocław : VIA NOVA. 2019. 319 s.
38. Kaćki M. Poznań. Miasto grzechu. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne. 2017. 343 s.
39. Machul P. Wolne miasto Chwina. *Wiadomości Kulturalne*. 1995. Nr 44. S. 20.
40. Nowacki D. Obok i ponad. *Pismo literackie „Twórczość”*. 1996. Nr 3. S.108-110.
41. Osińska N. Slash. Warszawa: Wydawnictwo Agora. 2017. 318 s.
42. Ostowicz A. ...Tylko płakać będą na ziemi zostawione przez nas cienie. *Warsztaty Polonistyczne*. 1996. Nr 3. S.109-110.
43. Paćciński M. Spokojne światło bytu. *Miesięcznik „Literatura”*. 1997. Nr 1. S.57-59.
44. Perkowski P. Gdańsk – miasto od nowa. Wydanie drugie rozszerzone. Gdańsk: Fundacja Terytoria Książki. 2020. 568 s.
45. Rowiński T. Oburzona terażniejszość. *Do Rzeczy*, 2022. 36. S. 18-20.
46. Semka P. Wszystkie myślozbrodnie profesora R. *Do Rzeczy*. 2022. 36. S. 14-16.
47. Skuratowicz J., Adamczewska M., Walichnowski P. Secesia w Poznaniu. Poznań, Wydawnictwo Zysk I S-ka, 2022. 312 s.
48. Stasiuk A. Dziewięć. Wołowiec, Wydawnictwo Czarne. 2022. 255 s.
49. Struczyński M. Gdańsk jako scena. *Przegląd Tygodniowy*. 1996. Nr 5. S.17.
50. Szaruga L. Odbudowanie przestrzeni. *Dwutygodnik „Sycyna”*. 1995. Nr 27. S.17.
51. Szolginia Witold. Tamten Lwów. T2. Ulice i place. Kraków: Wysoki Zamek. 2011. 279 s.
52. Szolginia W. Tamten Lwów. T5. Życie miasta. Kraków: Wysoki Zamek. 2015. 363 s.
53. Wilson B. Metropolis. Największy wynalazek ludzkosci. Warszawa, Czarna Owca. 2022. 456 s.
54. World Urbanization Prospects. The 2018 Revision // [World Urbanization Prospects The 2018 Revision \(un.org\)](http://WorldUrbanizationProspectsThe2018Revision(un.org)) ; www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Jan/un_2018_worldcities_databooklet.pdf

D.M. CHORNYI, Doctor of History,
 Professor, Professor of the Department of Ukrainian Studies
 e-mail: d.chornyi@karazin.ua OCRID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9149-9203>
V. N. Karazin Kharkiv National University,
 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

THE PERSON AND THE CITY OF THE 20th-21st CENTURIES: VERSIONS OF UKRAINIAN AND POLISH PROSE FICTION

Purpose. The article examines the influence of the city on a person, component parts of the urban space that form the spirit of the city, evolution of the average city dweller and everyday life over the past hundred years, patterns of the past in modern cities. Our responses based on the analysis of the modern Poland and Ukrainian novels.

Methods. The methodology of the work is based on the approaches of everyday life history and historical memory studying. We have drawn on the novels of S. Khvin, A. Stasyuk, M. Krajewski, R. Mruz, N. Osinska, J. L. Vyshnevsky, N. Gurnytska, S. Zhadan, Y. Vinnychuk, Y. Andruhovych, O. Krasovytskyi, E. Kuzhavska, M. Hrymych, published in 1995-2021.

Results. Such factors as "traumatized memory", features of the creation of the city space and its markers were mainly affected the lives of residents of Gdansk, Poznan, Wroclaw, Warsaw, Lviv, Kyiv, Ivano-Frankivsk, and small cities of Donbas. The city itself erased national, estate, social, gender stereotypes and conventions. It happened faster in Poland, Ukraine is moving more slowly in this direction. Each specific city shapes its residents, and they start to feel themselves like citizens of the city and personalities. This process chiefly occurs under the influence of everyday relations between people, external political events of the national and global level, not thanks to the actions of the city authorities.

Conclusions. All texts provide a holistic view on the relationship between man and the urban environment. The perception of the city by dwellers, authors and heroes of the works can be divided into several types: a magical space, a space of love, a terrain of the fight against evil, a set of stations on the route of one suburban railway line.

Keywords: *everyday life, self-identification, traumatized memory, urban novel, city, town, Poland, Ukraine.*

References

1. Anatomy of the city: Kyiv. Urban Studies. K.: Smoloskyp, 2012. 195 s. (in Ukrainian).
2. Andruhovych Y. The Secret. Instead of a Novel. Kharkiv: Folio, 2007. 478 s. (in Ukrainian).
3. Anthology. Translations from Polish. Ukraine. 1991-2013. K.: Polish Institute in Kyiv, 2013, [antolohiya_105x297_web_rozdiluvach.indd \(polinst.kyiv.ua\)](#) (in Ukrainian).
4. Vynnychuk Y. Pears in the dough. Kharkiv: Folio, 2017. 286 s. (in Ukrainian).
5. Vynnychuk Y. Tango of Death. Kharkiv: Folio, 2012. 379 s. (in Ukrainian).
6. Wiśniewski J.L. Loneliness in the Network / Translations from Polish. Kharkiv: Ranok Publishing House: Fabula, 2022. 368 s. (in Ukrainian).
7. Wiśniewski J.L. Spectrum shift / Translations from Polish. Kharkiv: Ranok Publishing House: Fabula, 2022. 448 s. (in Ukrainian). (in Ukrainian).
8. Hrymych M. Vugledar-2099. Kyiv: Nora-Druk, 2021. 296 s. (in Ukrainian).
9. Hrytsak Y. Construction of a national city. *Kritika*. 2007. №. 1-2. S. 13-17. (in Ukrainian).
10. Gurnytska N. Crimson color of eternity. Kharkiv: KSD, 2023. 192 s. (in Ukrainian).
11. Gurnytska N. Melody of coffee in the tonality of hope. Kharkiv: KSD, 2023. 256 s. (in Ukrainian).
12. Gurnytska N. Melody of coffee in the tonality of cardamom. Kharkiv: KSD, 2023. 512 s. (in Ukrainian).

13. Yevchuk U. Historical Memory of the Boundary Residents in the Novel “Galicia” by Lukasz Saturczak. *Transcarpathian Philological Studies*. Вуп. 13. Т.3. S. 167-172. [32.pdf \(uzhnu.uz.ua\)](#) (in Ukrainian).
14. Yevchuk U. Historical memory in the Polish novel of the late 20th and early 21st centuries, [diss_Yevchuk.pdf \(lnu.edu.ua\)](#) (in Ukrainian).
15. Zhadan S. Voroshilovgrad. Chernivtsi: Publisher Pomerantsev Svyatoslav, 2023. 552 s. (in Ukrainian).
16. Zhadan S. Mesopotamia. Chernivtsi: Publisher Pomerantsev Svyatoslav, 2023. 456 s. (in Ukrainian).
17. History of Lviv. Vol. 2-3. Lviv: Center of Europe, 2007. (in Ukrainian).
18. History of the city of Kharkiv in the 20th century. Kharkiv: Folio, Golden Pages, 2004. 686 s. (in Ukrainian).
19. Kraevsky M. Head of the Minotaur. Lviv: Urbino, 2020. 288 s. (in Ukrainian).
20. Krasovytskyi O., Kuzhavska E.. The case of the missing ballerina. Kharkiv: Folio, 2022. 380 s. (in Ukrainian).
21. Krasovytskyi O., Kuzhavska E. The case of a master redwood worker. Kharkiv: Folio, 2021. 381 s. (in Ukrainian).
22. Krasovytskyi O., Kuzhavska E. The case of the dead aviator. Kharkiv: Folio, 2020. 380 s. (in Ukrainian).
23. Lavrinovich L.B. Urban time in Ukrainian prose turn of the millennium: past vs present. *Actual problems of Slavic philology*. Series: Linguistics and literary studies: interuniversity. coll. of science Art. Berdyansk: BDPU, 2010. Вуп. XXIII. Ch. I. C. 310–320. [www.academia.edu/31085581/](#) (in Ukrainian).
24. Lishchynska N. Evil as "escape from freedom": a modern Ukrainian and Polish novel (Valery Shevchuk - Stefan Hvin) // [www.academia.edu/87142659/Зло_як_втеча_від_свободи_сучасний_український_і_польський_роман_Валерій_Шевчук_Стефан_Хвін](#) (in Ukrainian).
25. Males L. City map: symbolic space of management. *Kritika*. 2007. №. 1-2. S. 17-19. (in Ukrainian).
26. Mruz R. I forgive you. Czwartą Stroną, Grupa Wydawnictwa Poznańskiego, 2022. 426 s. (in Ukrainian).
27. Rutar K. D. A Journey to (own) Memory: Lviv Between and During World War II in Contemporary Text (Based on Novels “The Museum of Abandoned Secrets” by Oksana Zabuzhko and “Tango of Death” by Yurii Vynnychuk). *Ukraine: cultural heritage, national identity, statehood*. 2018. 31. S. 278-285. [www.inst-ukr.lviv.ua/uk/publications/materials/ukraina/031-ukraina-kulturna-spadstchyna-natsionalna-svidomist-derzhavnist/?id=129](#) (in Ukrainian).
28. Rutar K. D. Traumatized or mythologized memory (on the material of the novel «The tango of death» by Yuri Vynnychuk). СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА (uzhnu.edu.ua) [dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/22614/1/Христина%20РУТАР%20%28Львів%29.pdf](#)
29. Ryabchuk M. Culture of memory and the politics of forgetting. *Kritika*. 2006. S. 1-2. C. 18-20. (in Ukrainian).
30. In search of the city face: The practice of self-representation of Ukrainian cities in the industrial and post-industrial age. Kh.: Tochka Publishing House, 2021. 564 s. (in Ukrainian).
31. Hvin S. Hahnemann: novel / trans. with gender I. Piznyuk. K.: Agrar Media Group, 2010. 196 s. (in Ukrainian).
32. Borodziej W. O wypędzanych i wypędzaczach. *Ex Libris (dodatek książkowy „Życia Warszawy”)*. 1995. Nr 86. S.4-5.
33. Chojecki A. Krótki moment w długiej historii, *Ogólnopolski dwumiesięcznik literacki. Topos*. 1996. Nr 1. S.83-84.
34. Chwin S. Panna Ferbelin. Gdańsk: Wydawnictwo Tytuł. 318 s.
35. Czekała F. Miasto nie do Poznania. Wydawnictwo Miejskie Poznania, 2017. 397 s.

36. Franaszek A. Milczenie z wnętrza rozpaczy (Zapiski na marginesach "Hanemanna"). *NaGłos – kwartalnik krytyki literackiej*. 1996. Nr 23. S.225-234.
37. Hytrek-Hryciuk J. Między prywatnym a publicznym. *Życie codzienne we Wrocławiu w latach 1938-1944*. Wrocław : VIA NOVA. 2019. 319 s.
38. Kącki M. Poznań. Miasto grzechu. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne. 2017. 343 s.
39. Machul P. Wolne miasto Chwina. *Wiadomości Kulturalne*. 1995. Nr 44. S. 20.
40. Nowacki D. Obok i ponad. *Pismo literackie „Twórczość”*. 1996. Nr 3. S.108-110.
41. Osińska N. Slash. Warszawa: Wydawnictwo Agora. 2017. 318 s.
42. Ostowicz A. ...Tylko płakać będą na ziemi zostawione przez nas cienie. *Warsztaty Polonistyczne*. 1996. Nr 3. S.109-110.
43. Pąckiński M. Spokojne światło bytu. *Miesięcznik „Literatura”*. 1997. Nr 1. S.57-59.
44. Perkowski P. Gdańsk – miasto od nowa. Wydanie drugie rozszerzone. Gdańsk: Fundacja Terytoria Książki. 2020. 568 s.
45. Rowiński T. Oburzona teraźniejszość. *Do Rzeczy*, 2022. 36. S. 18-20.
46. Semka P. Wszystkie myślozbrodnie profesora R. *Do Rzeczy*. 2022. 36. S. 14-16.
47. Skuratowicz J., Adamczewska M., Walichnowski P. Secesia w Poznaniu. Poznań, Wydawnictwo Zysk I S-ka, 2022. 312 s.
48. Stasiuk A. Dziewięć. Wołowiec, Wydawnictwo Czarne. 2022. 255 s.
49. Struczyński M. Gdańsk jako scena. *Przegląd Tygodniowy*. 1996. Nr 5. S.17.
50. Szaruga L. Odbudowanie przestrzeni. *Dwutygodnik „Sycyna”*. 1995. Nr 27. S.17.
51. Szolginia Witold. Tamten Lwów. T2. Ulice i place. Kraków: Wysoki Zamek. 2011. 279 s.
52. Szolginia W. Tamten Lwów. T5. Życie miasta. Kraków: Wysoki Zamek. 2015. 363 s.
53. Wilson B. Metropolis. Największy wynalazek ludzkosci. Warszawa, Czarna Owca. 2022. 456 s.
54. World Urbanization Prospects. The 2018 Revision // [World Urbanization Prospects The 2018 Revision \(un.org\)](https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Jan/un_2018_worldcities_databooklet.pdf) ;
www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Jan/un_2018_worldcities_databooklet.pdf

Текст надійшов до редакції 02.02.2024. / The text was received by the editors 02.02.2024.

Текст затверджено до друку 16.02.2024. / The text is recommended for printing 16.02.2024.